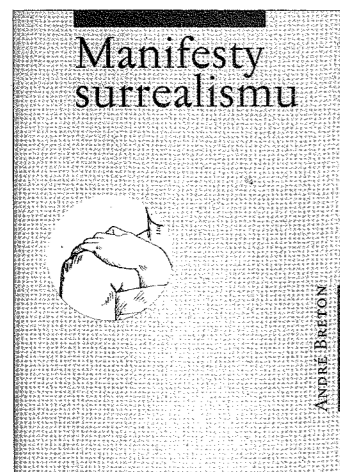

André Breton: Manifesty surrealismu

Šlo o to, sestoupit ke zdrojům básnické imaginace, a co víc, udržet se tam. Netvrdím, že jsem to dokázal. Je třeba vzít na sebe mnoho, pokud bychom se chtěli usídlit v těchto vzdálených oblastech, kde jakoby všechno zprvu vedlo k tak špatným koncům, a oč víc ještě, pokud bychom tam chtěli někoho vést. Navíc si člověk není nikdy jist, že je tam zcela. A pokud zde někdo nenachází zalíbení, má zrovna tak dobře možnost zastavit se jinde. Zůstává nicméně fakt, že určitá šipka nyní ukazuje ve směru těchto zemí, a že dostihne-li pravého cíle, záleží už jen na vytrvalosti cestovatele.
(*Manifest surrealismu, 1924*)

Od *moderního zaměření* některých budoucích záměrů můžeme očekávat cokoli: protože se prosadí až po záměrech našich, budou nesmiřitelnější než ony. Rozhodně si budeme sami sebe dostatečně vážit, protože jsme prokázali skandální prázdnotu toho, co se ještě v době našeho příchodu *myslelo*, a protože jsme tvrdili – byť opravdu pouze tvrdili -, že myšlení musí už *konečně* podlehnout myslitelnému.
(*Druhý manifest surrealismu, 1930*)

Je ovšem nepochybné, že po dvaceti letech jsem nucen, jako v době svého mládí, vystoupit proti veškerému konformismu a zároveň se obrátit i proti zcela nepochybnému konformismu surrealistickému. Především: příliš mnoho obrazů se dnes po světě chlubí něčím, co ty bezpočetné následovníky Chirica, Picassa, Ernsta, Massona, Miróa, Tanguyho – zítra k nim přibude Matta – nestálo sebemenší úsilí; ty, kteří netuší, že v umění se nemůžeme pustit na velkou výpravu *bez ohrožení života*, že cestu, již je třeba se ubírat, nelemuje zábradlí a že každý umělec se musí vydat za *Zlatým rounem* zcela sám.

(*Prolegomena ke třetímu manifestu surrealismu anebo ne, 1942*)

Dnes je všeobecně známo, že jako organizované hnutí se surrealismus zrodil z rozsáhlé práce s jazykem. V této souvislosti nemůžeme dost často opakovat, že produkty verbálního nebo grafického automatismu, na který surrealismus kladl takový důraz, se v pojetí jejich autorů ani v nejmenším neřídily estetickým kritériem. Jakmile ješitnost některým z nich dovolila, aby se takové kritérium vloudilo – což se záhy stalo –, zkrusilo to celý postup, a navíc se ztratil onen „stav milosti“, který celý postup umožnil, což bylo nejhorší.

Oč tedy vlastně šlo? O nic menšího než o znovunalezení tajemství jazyka, jehož prvky se měly přestat chovat jako trosky na hladině mrtvého moře. Bylo proto důležité vymanit je z jejich stále častějšího výlučně utilitárního používání, což byl jediný způsob, jak je osvobodit a vrátit jim veškerou jejich moc.

(*O surrealismu v jeho živých dílech, 1953*)

Nakladatelství Herrmann & synové, 2005
Překlad Jiří Pechar a Dagmar Steinová
Redakce Alena Nádvorníková

Genius loci – imaginace prostoru

Anthology of Czech and Slovak Surrealism VI

Genius loci

Dřevoryt z německého prvotisku Sank Brandons Buch, Augsburg, cca 1476

Gilliat byl při té pracovitě zahálce, jakou byl jeho život, bizarním pozorovatelem.
(Victor Hugo: Dělníci moře)

Nikolaj Michajlovič Przevalskij (1839-1888), ruský cestovatel, který probádal neznámé oblasti východní Asie, Mongolska, Číny a Tibetu, přinesl v jedné ze svých knih vyobrazení Mongolů modlících se před duchem Obo. „Obos“ je jakýsi totem na vrcholu mohyly vztýčené v místech, kde se křižují významné cesty a kde se lidé setkávají. Jde o velmi staré božstvo, které ani za komunistické éry v Mongolsku neupadlo do úplného zapomnění, jak o tom svědčí fotografie mohyly stojící na předměstí hlavního mongolského města Ulánbátaru, kterou uveřejnil v roce 2005 na portálu Yahoo Noburu Komine s krátkým textem: „...místní třikrát mohyly obejdou a přitom pronášejí své prosby a přání k bohům hor“. S mohylami věnovanými tomuto božstvu, které představuje „ducha místa“, se setkáváme v mnoha oblastech Mongolska. Také v „říši mrtvých“ se setkáváme s duchy místa. Klíčky s lebkami předků byly na Sumatře oblíbeným místem k projednávání důležitých záležitostí vesnice či kmene a byly uctívány přinejmenším jako „místo s duchem“. Zda nějakým „geniem loci“ byla i místa střežená postavami vyrytými v kůře stromů indiánskými kmeny centrální Brazílie, se můžeme pouze domnívat.

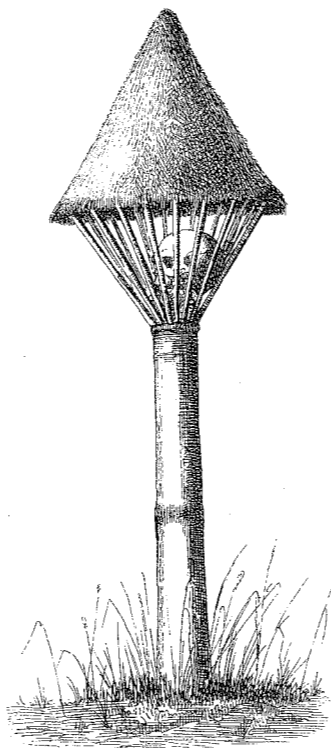
„Lebky v kleci“ či postavy vyryté v kůře tak trochu připomínají naše obrázky svatých na stromech nad posvátnými studánkami či sochy sv. Jana Nepomuckého bdící nad mosty a můstky našich vesměs nepatrných vnitrozemských toků. Naše civilizace vzešla z tisícileté zemědělské tradice a tyto kofeny nelze jen tak snadno potlačit. Nejsme národem mořeplavců a obchodníků, ale národem

Nikolaj Michajlovič Przevalskij: Reisen in der Mongolei im Gebiet der Tanguten und den Wüsten Nordtibets in den Jahren 1870 bis 1873, Jena, 1881

zemědělců. Na tom nic nemění proměna sociální struktury, kterou jsme prošli ve druhé polovině 20. století. Z hlediska fylogeneze naše vědomí vězí a ještě dlouho vězet bude v archetypu zemědělských kultur a civilizací. Proces emancipace a růstu individuálního sebevědomí byl v naší historii vázán především na tuto rurální tradici. Zrušení nevolnictví a roboty sehrálo ve formování představy o „svobodě“ národa větší roli než náš příklon k republikánské formě státního zřízení s parlamentní demokracií a jejími politickými stranami.

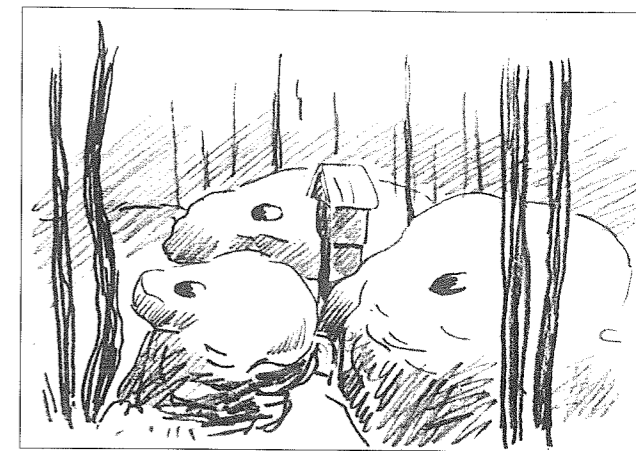
Rolník, ačkoli zpravidla nepodroboval svůj život duševní sebe-reflexi, prací na půdě obdělával svůj „díl Univerza“. Smrt zrna v půdě a jeho znovuzrození patří k mystériím všech zemědělských kultur a v sofistikované podobě se obojí promítalo do iniciačních rituálů tajných duchovních společností; v rovině profánní pak tyto procesy tvořily trvalou inspiraci velké části „vysokého umění“. Stěží si lze představit mystérióznější matérii, než jakou je půda, ona „spodní země“ alchymistů, která je „všude“, a která je, z hlediska našich dnešních rafinovaných technologií, něčím ordi-

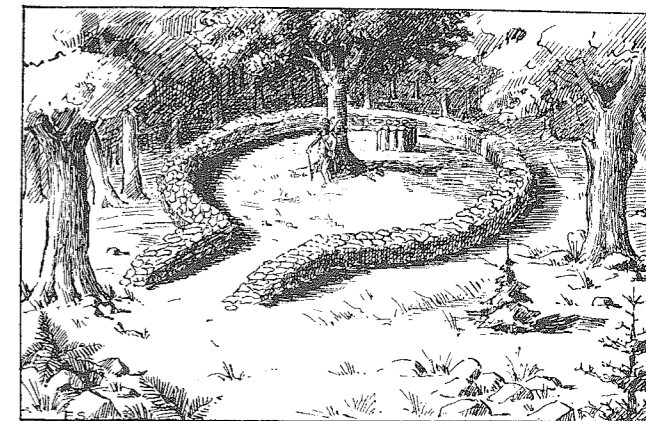
Důstojník Joachim Brenner svobodný pán von Felsach (1859-1927) se v polovině 80. let 19. století vydal na cestu po indonéských ostrovech, věnoval se studiu místního obyvatelstva a podrobně popisuje zvyklosti kanibalů

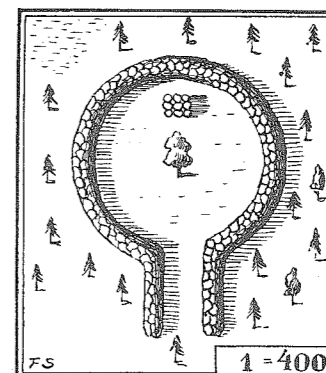
Karl von den Steinen (1855-1929) pocházející z Kolína nad Rýnem prožil rok ve vnitrozemí Brazílie a v amazonských pralesích nasbíral mnoho cenného etnografického materiálu o životě domorodých kmenů

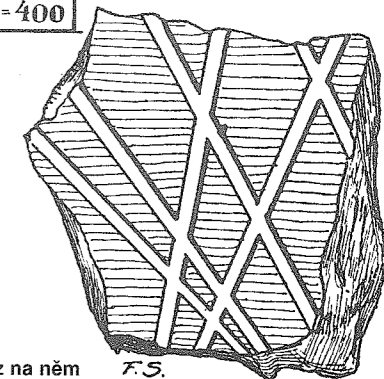
Boží muka v kamenné lesní míse na rozcestí k Hanzlovu mlýnu u Trhových Svinů. Pověst vypráví o jistém kameníku, který zničil jiný kultovní kámen v olešnickém polesí, načež si po hrozných snech a útrapách sáhl na vlastní život

Plešivécké „bojiště“. Pohled podle kresby Bartoloměje Hlavína z r. 1892

Půdorys

Nález na něm F.S.

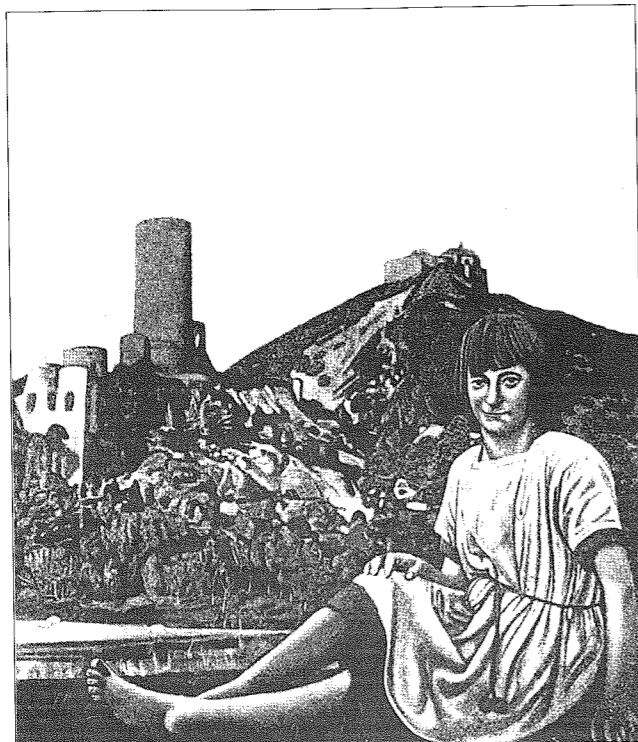
F.M. ČAPEK

Přemysl Oráč

něrním. A přece se v ní odehrávají „technologické procesy“, nad nimiž stojí naše poznání v úžasu. Pouze na této půdě nalézá člověk své místo v soustavě čtyř živlů – země, vody, ohně a vzduchu, které do základu Univerza položili řečtí filosofové před dvěma a půl tisíciletími.

Kořeny kultury jsou však široké i „obyčejné“ jako ono rodící pole a jedinec zde hraje roli, kterou mu vymezují síly, jimiž nevládne

Jaroslav Hněvkovský: Portrét děvčete ze Žebráka

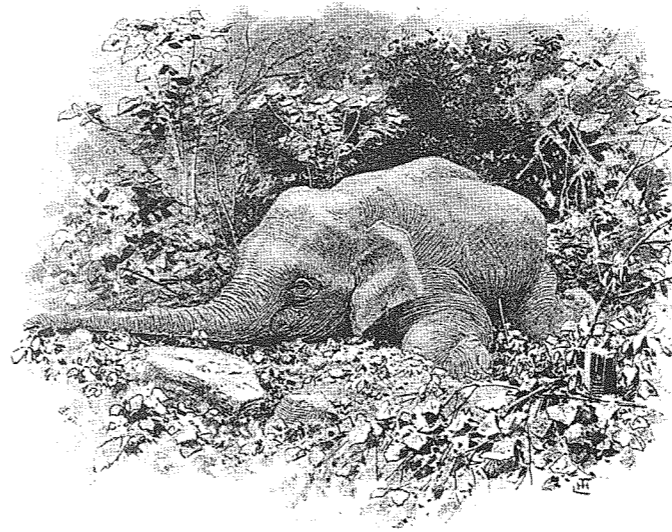

... když se spouští mlha vědomí a do teplé směsi barev zelenkohráškové a růžové pronikají komby zvané galagy kroužící ve větvích pralesa na Zanzibaru...

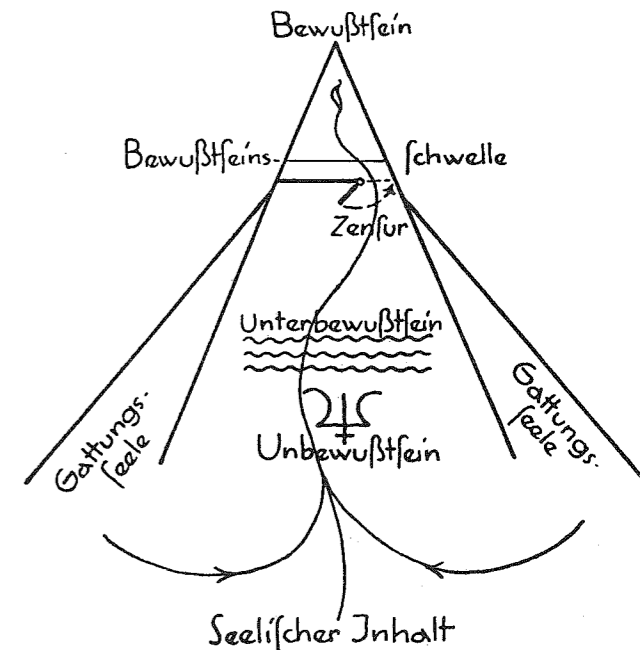
a jimž se musí naučit naslouchat. Jednou z těchto sil je i síla genia loci. Genius loci není patrně géniem typu Einsteina či Mozarta. Geniální lidé nebývají „loci“, spíše jsou „do světa“. Na druhou stranu genius loci, který vyznačuje oblast dolního Smíchova v oblasti od Dívčích Hradů po zahradu Kinských, japonskému turistovi moc neřekne. Teprve ve chvíli, kdy mu ukážeme Bertramku či nenápadnou ulici vedoucí od řeky ke smíchovské tržnici, kde na jednom domě pamětní deska hlásá, že tu bydle v roce 1911 Einstein, v zelektronizovaném mozku možná něco sepe.

Podle definice visící na síti je genius loci „holistický souhrn hmatatelných i nehmátatelných projevů historie i současnosti lokality, jedinečný a neopakovatelný, vytvářející svou kontinuální interakci s duchovním světem návštěvníka nebo místního obyvatele jeho vícerozměrný dynamický vjem z dané lokality. Hledání a setkávání, ne pouhé navštěvování, vytváří podmínky pro dialog s genius loci místa. Pozitivní genius loci motivuje návštěvníky k opakované návštěvě. „Jinými slovy (Šípek 2001): „Atmosféra, »duch« místa, jak ji lidé prožívají. Psychologicky obtížně definovaný jev tvořený řadou momentů: přírodní lokalitou, kulturním ztvárněním, atmosférickými podmínkami, roční dobou, ale i aktuálním psychickým a fyzickým vyladěním člověka. Často má v takové chvíli člověk pocit neopakovatelnosti, vznešenosti, záhadnosti, nebo splynutí s místní komunitou. Genius loci může být také specifický pro konkrétního člověka – např. místo nějaké nehody, traumatické události, nebo naopak místo šťastného setkání. Genius loci bývá zabarvován hodnotami, se kterými je spjatý“. Původ slova v antickém Římě: ochranný duch určitého muže nebo místa (Pásková-Zelenka, 2002). Viz též autenticita, čitelnost místa, paměť krajiny.“

Je tedy genius loci všechno možné a nic – taková je již vlastnost definic. Genius loci pravidelně vystupuje v mých snech. Je to archetyp města, které ve skutečnosti neexistuje, ale já je poznávám, já se v něm orientuji. Víím, kterou tramvaj kam, víím, kam raději nejít... Je typ snů, jako když se mi zdá, že ráno vstanu a jdu si do mlékárny za rohem pro rohlík. Ale přeci jenom..., když se spouští mlha vědomí a do teplé směsi barev zelenko-hráškové a růžové pronikají komby zvané galagy kroužící ve větvích pralesa na Zanzibaru..., tehdy pracuje snová výstavba genia loci, kterou se zde, v jednotě denního snění a nočního bdění, pokusím zachytit.

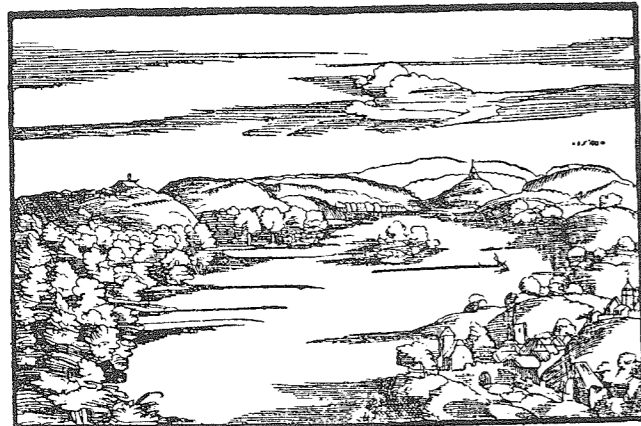
Tvůrčí mohutnost dřímajícího nevědomí. Ilustrace z knihy Franze Ferdinanda d'Este, arcivévodě rakouského, „Tagebuch meiner Reise um die Erde“, Vídeň 1896

I. Genius loci Prahy

Ve své pamětní řeči na hrobem přítele vojty Náprstka se Julius Zeyer zmiňuje o tom, že Náprstkova cesta do Ameriky byla vlastně náhražkou za nesplněný sen o velké cestě po vnitřní Asii. Zdánilivě praktický a v hospodářském životě úspěšný vojta Náprstek měl propracovaný plán budoucnosti českého národa založený na spolupráci s Koreou. Podobně jako Češi, nesevobodní v habsburské říši, i Korejci, podléhající Číňanům, byli Náprstkoví národem se starou vlastní kulturou toužícím po svržení jařma utlačitelů. Náprstek našel řadu pozoruhodně shodných mentálních rysů mezi příslušníky obou národů, povolanych stanout..., ale kde vlastně?

Náprstek chtěl prohlubovat vzájemné vztahy mezi Korejci a Čechy, zřídil v Koreji malou českou kolonii kulturních pracovníků a tomuto úsilí byl odhodlán jít příkladem. Muž v podstatě praktický však dal nakonec přednost možné cestě do Ameriky před nemožnou cestou do Koreje, a tím, že takto sešel ze správně nastoupené cesty, na dlouhá desetiletí poznamenal osudy naší země. Také Zeyer, duch astenický, nedorazil dále než na Krym, aby posléze obrátil své zraky k evropské Bretani. Té Bretani, která je považována za kolébku esoterního křesťanství a hermetismu, který se spojením s křesťanskou kulturou dal vykvést nádheře rosekruciánství (Nakonečný). Je známo, že Zeyer byl členem martinistické lóže založené baronem Leonardim ze Stráže v Českých Budějovicích. Duchovně plodná jihočeská půda vstupuje do snů v převleku pískovcových skal, kterých tam není. Z Budějovic teče Vltava téměř lineárním korytem do Prahy, v jejímž podloží vytvořila v minulých geologických obdobích svými nánosy malstróm okultních sil – v jeho víru poletují duše zasvěcenců jako smetí okolo odpadkového koše na pražské podzimní ulici. Jejich odstředivá síla vypudila z Prahy do ospalého Švýcarska Gustava Meyrinka, Zeyerova druha v martinistickém bratrstvu, které posléze posunulo svou působnost po toku řeky do Prahy. Meyrink nám však vzkazuje, abychom nezapomněli, že Prahu založili tajemní Asijští Bratři, na „hřbetě delфина“, kamenitým ostrohu nad korytem Vltavy, kde se dnes vypíná v ranním světle růžově opalizující zvlněná fronta fasád Hradu, trvalé centrum duchovnosti, město Prahu, jejíž název je

Založení Prahy. Kronika česká Václava Hájka z Libočan

odvozen od „prahu“ oddělujícího světy profánní a astrální. Když se český národ koncem první světové války rozhodl obnovit svou stát-nost, prošly jeho legie Dálným Východem a podnikly tak svoji osvoboditelskou misi přesně v intencích Vojty Náprstka. Hrstky Čechů, kteří se z této anabáze nevrátili a oženili se s exotickými kráskami rozptýlenými v neprobádaných krajinách po obou stranách řeky Ussuri, svou nečetností sice upomínají na dnešní osud ohroženého plémě usurijských tygrů, mají však také jeho vlastnosti. Na jejich potomky a potomky jejich potomků dnes musí padnout zrak Čecha, který je schopen vidět budoucnost svého národa v globálních kontextech našeho postavení, které je jen odrazem skrytých a mohutně působících esoterních dějinných sil.

Sen z 26. července 1988

V papírnickví chci zakoupit tři barevné pohledy Prahy. Na dvou jsou záběry z Karlova mostu – na jednom konfigurace věží na staroměstské straně, další pohled je záběr z ulice: neznámý palác a za střechami se zdvihá kostelní věž, která připomíná věž kostela sv. Tomáše.

Pohledy jsou viditelné vystaveny na regále se zbožím, umístěným za zády prodavačky stojící za pultem. Vystojím kratší frontu a přichází na mě řada, ale prodavačka (asi 50 let) se štrachá v regále tak nešikovně, že pohledy zmizí. Já je již také na jejich místě nevidím, ale dožaduji se jich. To je věc prodavačky, že je zašantročila, a já budu žádat knihu stížností a přání.

25. října 1994

V bistro na Sokolovské si jdu koupit sekanou s hořčicí. V malé místnosti u stolku sedí mladá žena. Krátká kostkovaná sukně těsně obepíná její boky, dvojice nohou v černých punčochách. Bílá blůzka, jemně nalíčená tvář. Prohlíží si barevné foto – snad svoje. Přicházejí dva Slováci, Tlustý Gogo a Šilhavý Pako. Hlučně nakupují u pultíku. Šilhavý Pako cestou okolo ženy civí na fotky a snaží se vtípkovat ve své hornotlapáctině. Žena si obléká kabát a odchází. Já mizím, pár kroků před ní.

Sen z 19. na 20. listopadu 2004

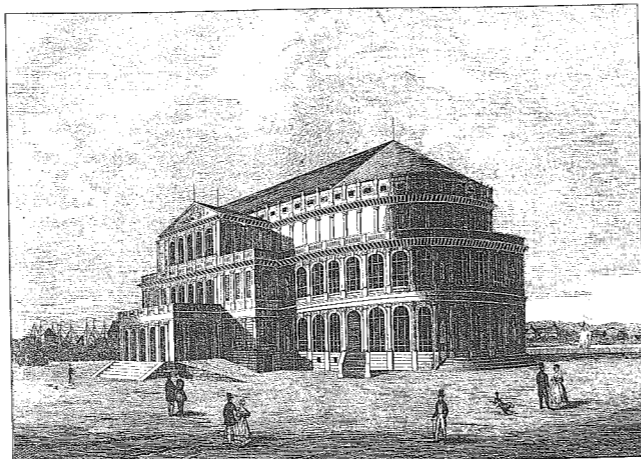
Jdu od Strašnické směrem k Bille. Nad bulvárem, kde na jaře kvetou magnólie, se k nebi nese tenké lano, na jehož konci se objevuje malý balón barvy špinavého hadru na podlahu nebo cupaniny. V určitém odstupu je na laně upoután další hadr, který se během stoupání proměňuje v balón, a další a další. Když ke mně doletí konec lana, uchopím je a «vířím» a «rotuji» s balóny. Spirálovitý pohyb jim nesvědčí a tak postupně splaskávají opět v hadry, řítky se k zemi, kde se rozplácávají na silnici, chodnicích a v okolí.

II. Genius loci Drážďan

Sen z ranních hodin 14. srpna 1988

Je letní odpoledne a procházím se se svým spolupracovníkem, Polákem Kryštofem, po Drážďanech. Navrhují, abychom navštívili galerii. Kryštofovi se moc nechce, namítá, že tam bude mnoho lidí, že je vedro, měli bychom se něčeho napít atd. Uvědomuji si, že jeho zájem o obrazovou část galerie asi není velký. A tak mu navrhuji, že si prohlédneme alespoň sbírku porcelánu a cínu, kde jsou dekorativní nádoby, které by se mu mohly líbit. Upozorňuji, že je tam také občerstvení.

Když dorazíme k nedalekému Zwingru, z průchodu se až před budovu vine mnohostup turistů čekajících na vstupenky. Nevadí, budovu obejdeme a procházíme prázdným vstupem v zadním traktu. Kryštof má obavy, že jsme bez vstupenky, ale já ho povzbuzuji,

Nové městské divadlo v Drážďanech. Ilustrace z časopisu Errinerungen, před r. 1850

jsem v této fázi naší návštěvy Drážďan iniciativnější. Procházíme nádvořím, kde skutečně míváme velmi dobře vypadající bufet s občerstvením. Bereme to s uspokojením na vědomí, ale pokračujeme v cestě. Nemohu najít vchod ani do výstavních prostor se sbírkami cínu, ani do expozice porcelánu, ztrácím jistotu. Nakonec se ocitáme opět v dalším průchodu, zde je vcelku nenápadný vchod do budovy. Vstoupíme a ocitáme se v mimořádně velkém chrámovém prostoru. Výzdoba je barokní, ale uspořádání neobvyklé – místnost nemá klenutý strop. Právě probíhá obřad, chrám je osvětlen elektrickými svíčkami a poměrně málo zaplněn věřícími. Obřad provádí mladý kněz, který je oblečen úplně civilně. Pojednou mu ze zákristie přichází na pomoc stejně civilně vyhlížející mladý muž, věřící začínají zpívat anglicky nějaký spirituál. Cítíme se s Kryštofem nesví a chrám opouštíme.

Dostáváme se na úzké schodiště. Kamenné schody jsou velmi sešlapány, vše působí dojmem, že jsme se ocitli v prostorách, které nejsou určeny návštěvníkům. Míjíme několikery dveře, za nimiž je slyšet – zprvu vzdáleně – německý hovor, přiblížíme-li se, hovoří lidé za dveřmi, muži i ženy, česky, ale stejně jim nerozumíme. Cítíme se jako vetřelci, trochu trapně, ale Kryštof urychleně postupuje vzhůru a já za ním. Najednou se před námi otevírají balkónové dveře. Kryštof vstupuje na balkón, já z opatrnosti (balkónu nevěřím) vyhlížím mezi dveřmi. Pod námi v šeru, jaké za letních nocí předchází svítání, leží město. Charakteristická jsou velká prostranství, která oddělují shluky jednotlivých budov. To ve mně vyvolává myšlenku, kterou sdílují Kryštofovi: „To bombardování nakonec Drážďanům prospělo.“ Přitom si zřetelně uvědomuji, že město, které leží pod námi, nemohou být Drážďany, ty vypadají jinak.

Nakonec pokračujeme po schodišti vzhůru. Opět se před námi objevují dveře. Kryštof, již prost jakýchkoli rozpaků, je otevírá. Obje-

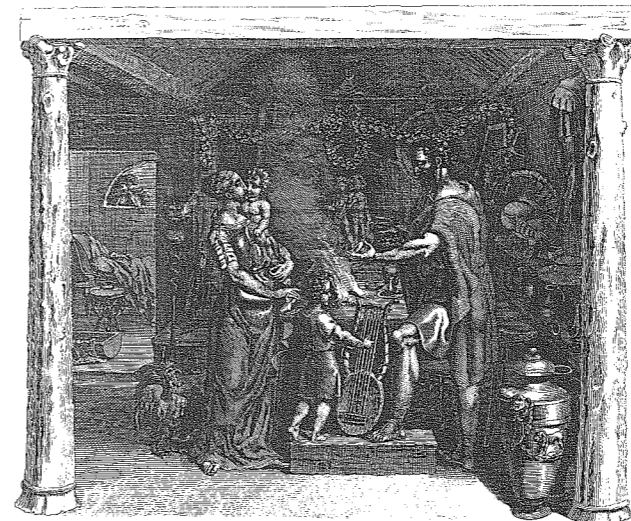
ví se nám překvapivý pohled: za dveřmi je velký sál, podobný Španělskému sálu na Pražském hradě. Zlacené, rozzářené lustry, bílý štuk, po stěnách velká zrcadla. Sál je zaplněn hosty, kteří se účastní slavnostního plesu.

III. Genius loci periférií

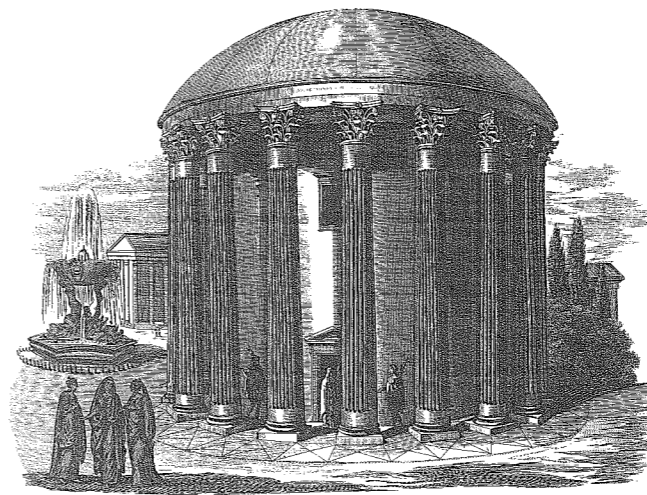
Sen asi z 31. května 1999

„Opět“ v nějaké budově, v nějakém zařízení, cosi mezi školou, tělocvičnou a čímsi, moc si to už nepamatuji. V podzemí chodby, staré otlučené bílé nátěry dveří, jedny z nich zavěny řetězem s visacím zámkem provlečeným držadly dveří. Také nějaká ložnice, ubytování jak na školním výletě. Zpod pokřívky skutečně vylézá moje spolužačka ze základní školy, Dana Rosenkrantzová, urostlá dívka sportovní postavy, v prádle zvláštní barvy – žlutavé, medově sametové.

Odvádím svého malého syna po nějaké chodbě a říkám mu, aby počkal u venkovních dveří. Vzpomněl jsem si, že tady na okraji Pra-

Uctívání Larů, domácích bůžků, se ve Starém Římě odehrávalo 1. máje. Larové byli označováni rovněž pojmem „genius loci“.

Jinými domácími bůžky Římanů byli Penátové. Mimo Penáty jednotlivých rodin ctíli se v Římě také Penátové obce a tito Penátové se uctívali uvnitř nejtajnější svatyně Vestiny, jakožto středu a krbu celého státu

hy, na sídlišti, které obklopuje školu, mám byt, který jsem si ještě neprohlédl. Je v budově z třicátých let, hned vedle školy. Obě budovy zadním traktem míří do parku asi z šedesátých let, na jehož konci stojí paneláky z téže doby. V centru prostranství je „Sputnik“ – víceúčelové zařízení sídlištního typu – dům kultury se sály, prodejny, kadeřnickými a kluby. Vstupuji dovnitř, do velké kopule v barvě vesmírné, borůvkové modří. Stavební prvky interiéru mají design let šedesátých. Prostor má dvě podlaží, směřuji k baru, k němuž vede z horní plošiny schodiště. Cítím se uvnitř velmi příjemně. Světlo je tlumené, zřejmě pochází z velkého chladicího boxu s nápoji. Najednou se odshora začíná kopulí šířit velmi hlasitý a nesmírně příjemný ptačí zpěv, jako uvnitř voliery, ale jde patrně o zvuk z reproduktorů. Opouštím „Sputnik“ a jdu se podívat na byt. Malý, ale vtipně řešený. Obytná kuchyň, chodba a pokoj na jih. A navíc, vedle kuchyně optimální prostor pracovní. Uvnitř bytu nejsou dveře, jen průchody. Jde o vyšší architektonický styl let třicátých. Tady budeme spokojeni! Vracím se k čekajícímu dítěti.

Sen z 2. na 3. února 1994

Les – koberec. Jak jdu lesem, v mechu a mezi kořeny se protrhávají díry, kterými vidím v hloubce několika set metrů další zemi.

Docházím na místo obzvlášť zdevastované, kde probíhá nechtuná schůze staříků z ČSNS (Čs. strany národní sociální). Z toho devastovaného místa odvážím v železném kolečku velký balvan. Jedu po ulicích, v blízkosti mého podnájmu-ubytovny nějaká firma vysypává dřevěné krovy z auta tak bezohledně, že mě málem zabijí. Jen taktak ujezu a už mířím do tiché, klidné ulice. Odemykám dveře ubytovny, kde jsem již velmi dlouho nebyl. Vše je na svém místě, jak jsem pokoj opustil. Pouze lednička je překvapivě narvaná samými dobrotami. Zjišťuji, že v pokojíku, který je průchozí, je ubytován nový spolunocležník. Podle plyšových medvídků (a tak dále) to bude asi dívka. Budu muset chodit přes její pokoj.

Někde v hospodě jsme se s kolegou zadlužili. Jdu pro peníze do nějakého úřadu či továrny, kde jsem kdysi pracoval.

Navracím se odněkud, stojím uprostřed haly Kolbenky. Některé dělníky poznávám, někteří poznávají mě, vcelku srdečně přivítání, můžu se vrátit. Dojždím moderní rychlodráhou do ubytovny, vcelku komfortní. Zde se setkávám s Marií; říká mi, že na mě bude čekat třeba deset let... Vjíždím do metra, kde je tak snížený podhled, že si musím na schodech lehnout... děsí mě to..., nakonec se přivřou i dveře, které lze ale rovněž podlézt; eskalátor směřující vzhůru má rovněž snížený podhled. Ustí do velkého kinosálu se strmě uspořádaným hledištěm. Uvaděčka či vedoucí kina je mladá žena.

IV. Genius loci maloměsta

Sen, asi srpen 1999

Pánové v buřinkách hrají cosi jako golf, ale místo holí drží vzhůru nohama violoncella. Z louky se dostávám do velikánské místnosti, kde někteří hosté pohodlně leží, jeden či dva dokonce s vysavači podél těla. Mám naléhavé jednání v horní místnosti, ale v brance leží o malá vrátka pohodlně opřená vysoká nahá opálená žena; své mohutné hýždě mi vyšpuluje do cesty. Nervózně se kroutím a několik hostů mi s pochopením ukazuje rukou směrem ke dveřím na WC.

Sen noci 27. prosince 1999

Pár medvídků s dlouhými ostrými šedostříbřitými chlupy si hraje v koutě místnosti. Jsou prý neschopní. Malá holčička proleží mezi medvědy, leze jim za krkem, „takovou masáž prý mají rádi“. Medvědice holčičku sundává a je vidět dlouhé ostré drápy, kterými rozpře – našťástí – holčičce jen tričko, ne tělíčko.

Medvědi nicméně vypadají ospale. Ne, do vedlejší restaurace je nepovedou. Ale pošlou někoho převlečeného do medvědíků koží. S ním prý jako předvedu zápas.

Vesta, panenská bohyně krbu a ohně krbového. Že pak obec a stát takřka veliké rodiny jsou, tož byla Vesta také ochránitelkou města

Medvídci přeci v zimě hajají. A kde? V dutinách stromů?

Kde bych se já uložil na zimu? Vykopal bych si hrobaček, jak to znám z vojny. Vskutku, uprostřed místnosti, patrně naší ložnice, kopy v hlíně mělký hrob. Snad jsem takový již jednou kopal na Předním Východě, ale to nade mnou stáli samopalníci. Nakonec mě nepopravili. Tak se to dělá, nechají tě prožít předsmrtná muka a pak tě omilostní.

Nějaká mladá dáma se obléká do modrého krajkovi a v televizi ukazují portrét muže, který se stal obětí nějakého násilí. Asi je to nějaký její blízký, dáma se kácí a její komorná jí rychle klade do ruky malý dřevěný křížek s plechovým ukřižovaným Kristem. Ano, to je právě v tu chvíli, to pomáhá.

Sedím nakonec v té hospodě „vedle“, je to prosklený prostor – výhled dolů, do údolí, na druhé straně pláň, město a vzadu se tyčí zasněžená horská úbočí, obloha je tmavě modrá. Kamarádi cosi křičí a trumfují se svými hodnotami. Bouře se blíží. Ale mě nepouštějí pocity klidu a pohody.

V. Genius loci venkova

Sen z 25. na 26. srpna 1993

Jsem na chalupě. Najednou – v srpnu – sněží. Padají peřiny sněhu. Obloha se zatahuje, je temně modrá. Z okna vidím do údolí a na kopec – krajina připomíná Klecany u Prahy s Černou a Masarykovou skálou. Nad kopcem prořizne oblohu neobyčejně jasný blesk, doprovázený neobyčejně silným hromem, který má zvláštní, tříštivý zvuk. Následuje další blesk, blíže v údolí. Pláží se stráněmi jako laserový paprsek. Další blesk vyšlehl z vrcholku kopce na potměném obzoru, jako by šlehal ze sopky. Hluk blesků je ohlušující, prudce prší. V chalupě zatéká do předsíně. Po dalším blesku v bezprostřední blízkosti ztrácím sluch. Celé nebe je rovnoměrně ozářeno magnéziovým světlem, hřmění v mém uchu zní již jen jako slabý praskot přeskakujícího elektrického náboje. Chalupa je bez střechy a z oblohy se valí nepřetržitý proud vody, který vše zaplavuje. Pod vodou vnímám vzdalující se a slábnoucí záři magnéziového světla.

VI. Genius loci „ciziny“

Sen z 29. na 30. srpna 1988

Konec války mě zastihuje v Itálii. Jsem britský zpravodajský důstojník a rozhoduji se odejít do Albánie. Můj přítel, americký podplukovník, mě nabádá k opatrnosti. „Každý večer mi v šest volejte. Neučiníte-li tak, do dvou hodin zorganizuji nákladné pátrání.“

Za spolupracovnici mi Intelligent Service dává mladou Albánku, vychovanou v Evropě. Podle falešných dokladů se budeme vydávat za manžele a bydlet v hotelu v Tiraně. Dívka se jmenuje Alma.

Já a evropsky oblečená Alma se nalézáme v podzemí našeho hotelu. Po stranách prostoru, kde jsme, vidíme několikery plechové dveře, což souvisí s tím, že v podzemí je tzv. technické podlaží hotelu: strojovna výtahu (sic), kotelna, prádelna a řada jiných místností. Před námi se do dálky táhne tmavá, prakticky neosvětlená a bílými kachlíky obložená chodba. Najednou se Alma rozeběhne touto chodbou a mizí mi z očí. Pokouším se ji následovat, ale ve tmě neslyším ani její kroky. Vracím se na místo, odkud jsem vyběhl. Zde již stojí shromážděno pár mužů tmavé pleti se znetvořenými nosy a výhrůžně mi šermují pěsti před obličejem. Hovoří albánsky, takže jim vůbec nerozumím, ale zdá se, že se zlobí proto, že jsem utíkal tmavou chodbou, která je podle toho, co chápau z jejich zmateného pokřikování několika anglických slov, určena jen

Ilustrace Alfreda Kubina k povídce Karla Hanse Strobla „Der Wald von Augustowo“

pro ženy. Nevím, jak se zachovat. Vtom se z tmavé chodby vynoří bílá postava. Je to žena zahalená do tradičního oděvu muslimek. Žena míří přímo ke mně a poodhalí roušku – je to Alma.

Chodím pravidelně v 6 večer telefonovat z hlavní – a jediné – pošty v Tiraně americkému podplukovníkovi. Tento způsob komunikace mi připadá trochu nejistý. Co když telefon na poště jednoho

dne přestane fungovat a Američan skutečně zahájí nákladné a zbytečné pátrání po mně a po Almě?

Jsm v Tiraně již delší dobu, ale stále nevím, jaký je můj úkol. Čekám, že za mnou pošlou někoho, kdo mi to poví. Přemýšlím o těchto věcech, když se s Almou vracíme z pošty do našeho hotelu. Na náměstí nedaleko hotelu spatřím ležet na zemi otevřenou dámskou kabelku, její obsah leží vysypán na zemi. Je to podezřelé, protože ženy v této zemi kabelky nenosí. Prohledávám věci vysypané z kabelky. Vedle běžných dámských propriet zde nacházím šperk – jehlici – o které z kurzů vím, že ve špičce obsahuje prudký jed. Také kuličkové pero, které беру do rukou, se ukazuje být zbrání používanou (podle informací, které mám) našimi lidmi. Když se hrot přitlačí k podložce, zmáčkne uvnitř perko a přivede k výbuchu malou nálož uloženou ve vložce z odolného kovu. Konec pera má tvar projektilu a piščíci zpravidla drží pero v takovém úhlu, že ho projektil z bezprostřední vzdálenosti 20-40 cm usmrtí.

Uvědomuji si tedy, že spojka, na niž čekáme, již přišla. Je to žena. Zároveň mě znepokojuje, že její kabelka leží pohozená a vysypaná na náměstí. Něco se jí muselo stát.

Žádám Almu, aby sebrala obsah kabelky, a jdeme do nedalekého hotelu. Cestou mě napadá, že věci z kabelky by nás mohly kompromitovat. Nařizuji Almě, aby je vyhodila z balkónu na konci chodby v našem patře hotelu. Otvírám dveře balkónu – a k nohám se mi sveze tělo mladé, evropsky oblečené ženy s dlouhými světlými vlasy a rukama svázanými za zády. Než se vzpamatují a začnu uvažovat co dál, chodbou se ke mně řítí dva albánské policisté a zatýkají mě. Vtom se mezi nás staví Alma a rozhodně se na policisty oboří. Křičí na ně něco albánsky, patrně jim nepřilíš slušně nadává. Cítím vděčnost vůči Almě a odcházíme spolu do našeho hotelového pokoje, před nímž se celý výjev odehrál.

VII. Genius loci Univerza

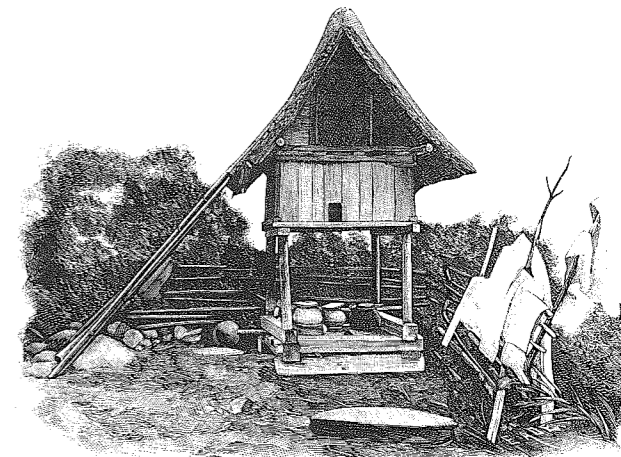
(Dávný sen)

Na desku psacího stolu dopadají kužel světla. Je pozdní noc a nad rozvěřenou knihou, Hegelovou *Logikou*, mě přepadá únava. Hlava klesá a v polospánku se rojí myšlenky. Ve skocích a zkratech se setkávají jednotlivé téze, vypadávají celé pasáže, tvoří se nové souvislosti, s nimiž by Hegel sotva souhlasil. Fanatik rozlišujícího myšlení, který neměl rád Absolutno, v němž „je každá kráva černá“. Zakladatel filosofie, která „na sebe bere námahu pojmu“ a v níž samohybný duch vystupuje z nečasového a neprostorového logična do přírody, která je jeho jinobytím. Tvůrce kolosální architektury lidské intelektuality nechává čtenáře napospas bloudění v jejich nekonečných útroběch – kniha zůstane odložena – a *nedočtena jednou provždy*.

Probírám se z polospánku, zhasínám lampu a odcházím do ložnice. Nemilosrdné kolotání a chaotický pohyb myšlenek ustávají a hučení jezu pod otevřeným oknem je posledním signálem skutečnosti zachyceným vědomím před jeho pádem do hlubin spánku.

Přicházejí. Neslyšně. Bujná vegetace tlumí jejich kroky. Dva mladí muži bronzové pleti, oděni jen bederní rouškou a s oštěpy v ruce, přicházejí z lesní mýtiny ozářené poledním tropickým sluncem. Setkáváme se tváří v tvář u paty dlouhého stavení v hlubokém šeru hustého pralesa. Přízemní část stavby se skládá z kúlů zapuštěných do země a nemá stěn. Procházíme tudy a nad hlavou máme podlahu místnosti v prvním patře. Oba muži mě ujišťují – ale proboha, jakým jazykem se to vůbec dorozumíváme? – že „to je opravdu ono“. Rozumím tomu tak, že na mě čekali a že se z jejich strany nemusím ničeho obávat. Co však je „to ono“?

Stoupáme po žebříku do domu. Uvnitř je prostorná a příjemně působící místnost. Dům je z bambusu, stěny jsou vyplněny palmovým listím. Přes lehkost materiálů použitých ke stavbě působí dům solidně a bytelně. V prostorné místnosti panuje přítí, není zde žádných oken. Sympatické je, že v ní není horko. Na jejím jednom konci se nachází průchod, kterým se dostáváme do úzké

Joachim svobodný pán von Brenner: Besuch bei den Kannibalen Sumatras

chodby táhnoucí se po celé délce hlavní místnosti. Chodba má okno – podélný úzký nezasklený otvor ve stěně, kterým dovnitř proniká světlo do té míry, jak to dovoluje přítí pralesa. Za dveřmi usedám na rohož a moji průvodci se se mnou zdvořile a obřadně loučí.

Sedím na rohoži, pohroužen do plynutí času, které se ohlašuje postupným slábnutím slunečního světla propouštěného korunami stromů. Nakonec přestávám vnímat i toto plynutí a ocitám se ve stavu úplného vyprázdnění. Vnímám jen, či si jen spíše na chvíli uvědomuji, že mám před sebou obdélník slábnoucí záře podélného okna. Pojednou se neočekávaně dostavuje pocit úplné bdělosti. Místo světla padajícího do místnosti obdélníkovým oknem spatřuji po celé délce místnosti rotovat světelný válec. Uvnitř něho se pohybují ostře světélkující body. Válec má zlatavě zelený tón a při jeho rotaci je slabě slyšet hluboký, dutý, teple působící zvuk.

Rotující válec se mě chystá vtáhnout dovnitř a pohlíet. Chvilí pocitují strach a obavy. Pak si stále intenzivněji uvědomuji „hluk“ rotujícího světla a posléze se ocitám uvnitř válce. Vzpomenu si na Hegela a naráz si uvědomuji, že separátní skutečnosti jeho filosofie jsou sjednoceny. Ba co víc: všechny předměty, stavy i události všech dob minulých, přítomnosti i budoucnosti, tvoří jeden celek, v němž jsem pohlčen. Jen oslabené druhé já, či spíše vzpomínka na sebe sama sedícího na rohoži v chodbě, mi umožňuje nahlédnout, že existuje i možnost disparátního vnímání skutečnosti. Je to jen jedna z možností, která tvoří pouhou jedinou monádu mezi jejich nekonečným množstvím obsaženým v rotujícím válci. Uvnitř válce je ale nekonečná mnohost. Jedním, a já jsem v něm zcela rozpuštěn.

Celá ta nová zkušenost nabývá stále více povahy zvuku, hlubokého, bručivého a všepromokajícího svými vibracemi. Poté, aniž by tento mimořádný zážitek ztratil něco ze své ohromující platnosti a působivosti, ocitám se opět v chodbě u podélného okna. Za oknem spatřuji mezi kmeny stromů své dva průvodce, přívětivě, téměř radostně se usmívající, jak hledí směrem ke mně.

Genius loci

jako otázka sublimace kultu mrtvých

Inovovaný datel a debilus loci

Z některých dříve milovaných pojmů, jako je krajina nebo genius loci, se mi už pomalu začíná dělat stejně špatně jako ze slov „smysluplný“, „lidská práva“ či „občanská společnost“. Děje se tak se všemi pozitivními širokými slovy, které si přivlastňuje kdejaký verbální veks-lák, mě (občas) nevyjímaje. Mohu to do určité míry kompenzovat tím, že budu mluvit o „debilu loci“, což je z čistě fenomemologického hlediska záležitost podstatně častější než „genius loci“. Je však zbytečné jej na tomto místě rozebírat. Stačí, když uvedu několik oblíbených příkladů – náměstí v Dobříši (vesnice s mrakodrapem na návsi), benzinová pumpa, čekárna mezinárodního letiště a všechny domy, které se jmenují Klasik, Imperiál a Royal nebo v něčem připomínají Mozarta.

Vztah k místu je záležitost natolik mnohostranná, že ji nelze vtěsnat do jednoho schématu. Genia loci si umím představit třeba jako situaci, kdy proradný Komanč stopuje v hustém lese náčelníka Apačů (ti sice v lesích nežijí, ale pro tuto chvíli to čert vem, damned!). Bystřé oči má upřené k zemi, a když je pozvedne, spatří před sebou mohutnou horu. V té chvíli mimoděk pocítí záchvěv úcty a strachu a jednou z toho bude legenda. To podle toho, zda Vinnetoua dostihne a stáhne z kůže, nebo ne. O tento jednoduchý typ genia loci se mi na tomto místě nejedná. Zvednout oči a pocítit... to dovede každá mysl, ve které zůstalo něco archaického. Něco jiného je s tímto pocitem zacházet a rozvíjet jej.

Jakub Effenberger: Hierarchie

Jakub Effenberger: Noclehárna

Nejlepší místa se chovají jako plevel v tom zahrádkářském vtipu, jaký je rozdíl mezi zeleninou a plevellem: Vyplejete všechno, a to, co vyrostlo znovu, je plevel! Proradný Komanč vzhledně a je zasažen duchem místa. Jde však po horké stopě a nějaké city si nemůže dovolit, tak to pustí z hlavy a ostří si přitom tomahavk. Jenže při příští návštěvě se to opakuje, další týden už ví, co přijde, a tak ani nechce zvednout hlavu. Nakonec to pochopitelně udělá a zase kroučí svou mazanou hlavou. Kamarádka Zora se při cestě do Litoměřic pravidelně budí v autobuse na jednom určitém místě za Řípem a vždy musí pohlédnout na nenápadný hřbet Škarechova u silnice. Psal mi člověk, že u skály jménem Kalíšek v Chřibech viděl nějaké tajemné světlo. Když tam šel znovu, tak u skály byl nápis „Kouzelná skála Kalíšek“. Takhle se přihlašuje místo.

Myslím, že bych měl rovnou říct, že v tomto vyprávění skončíme na Vyšehradě. Na Slavíně mám rád plechového anděla, který se za temných nocí jednoho nedávného jara choval jako poltergeist. Ze hřbitova se ozývalo podivné bubnování, ale když jej otevřeli, byl prázdný. Tak jej zamkli a situace se opakovala. Bylo to k zbláznění! Přivolaný odborník nebyl našťastí vymítač ani podkrkonošský spiritista, ale ornitolog, který pod ztemnělou siluetou božského posla a s kostmi mistrů za zády začal vyprávět cosi o inovovaných datlech a sexappealu. Teprve po chvíli postřehli zaražení lovci duchů jádro příběhu: datel, jenž láká samičku, klove do stromu, aby jí dokázal, že je schopný postavit dům. Čím větší rámus takový datel nadělá, tím to vypadá na lepší bydlení a jeho šance jsou vyšší. Tento vyšehradský datel zneužil posvátné křídlo génia vlasti jako ozvučnicki svých pudů. To na Smetanově pomníku by si pěkně vymlátil zobák! Dost bylo datlů, přejdeme rovnou k jádru věci, tedy ke starým Římanům.

Hrůzný trest – odnětí pohřbu

Už víme, že velká historie je například První světová válka, a malá historie je třeba putování dobrého vojáka Švejka. Podobně se velká mytologie týká Paridova soudu, ale malá jen vodníka. Žijeme našťastí v době, kdy vodník je zajímavější než Bismarck. Římané si jistě vyprávěli o Jupiteru Hromovládcí, vzývali Venuši a obávali se Neptuna, ale žili úplně jinými bohy. Fustel de Coulanges na rovinu o Římanech říká.

Z toho, co jsme od nich převzali a co nám odkázali, si namalujeme, že se nám podobali... Představa, kterou jsme si o antickém světě vytvořili, zmátla dnešní generace. Instituce starých států jsme špatně pochopili a přitom jsme je chtěli oživit... Vytvořili jsme si iluzi o svobodě (a demokracii) starých národů a tato představa svobody moderních národů ohrozila... Abychom tyto „blízké“ národy pochopili, musíme se na ně dívat jako na nám cizí. Antickému Řecku a Římu se u nás nic nepodobá... Jejich instituce jsou temné a nevysvětlitelné... Co rozuměli svobodou, o které neustále mluvili? V co ve skutečnosti věřili?

Nejstarší pokolení věřila v druhý život po životě. Nesmrtelný duch sice opustí tělo, ale nesměřuje k nebesům, nýbrž žije nablízku své rodině pod zemí. Již v Iliadě čteme povědomou pohřební formuli duše uzavřené do hrobu „*Nechť je ti země lehká*“. Pravděpodobně se tím vyjadřovalo přesvědčení, že duše žije dál pod zemí, cítí a je-li nakrmena obětními dary, podporuje svou rodinu. Zatímco v antickém světě Středomoří uhadujeme dávné kulty podle zachovaných slov a frází, tak Číňané současné doby stále mordují čerstvě narozená děvčátka z dávné víry, že jenom syn může obětovat předkům, a tím tišit jejich hlad a získávat jejich podporu. Odysseovi druzi polévali hrob vínem, naši Romové pohřbívají s mrtvým láhve vodky a Rusové chodí pít na hřbitov k mrtvému příteli... *a jeden stakan pro tebe a nezapomínej na nás, kámo.*

Duše, která neměla hrob, neměla přibýtek. Nejdřív byla nešťastná a potom zlobila. Moderní analogie: hledání těl vojáků ve Vietnamu, horolezců v lavinách, snaha zajistit důstojný pohřeb lidem, kteří zemřeli daleko od domova, ne z nějaké velké lásky, ale patří se to. Dobrý pohřeb je nutný pro štěstí mrtvého. Athénané popravili velitele, který po vítězství zapomněl pohřbit mrtvé. Hrůzný antický trest – odnětí pohřbu. Řekové říkali mrtvým podzemní bozi. Jindy byli zvaní lárové, penáti či manové. Jejich sídlem bylo ohniště domácího krbu.

Každý svobodný Řek i Říman měl dům s ohništěm, na kterém nesměl uhasnout plamen. Jen jednou do roka se oheň nechal zhasnout a rituálem, podobným rozdělávání čistého ohně velikonočního, byl opět oživen. Plamen byl sídlem podzemních bohů. V některých pravekých kulturách se praktikovalo pohřbívání kostí předků pod podlahou domu. Mrtvý žil se svými potomky stále. Když Říman přišel domů, tak se nejprve uklonil ohni a pak objal svou ženu. Oheň nosil prosby do nebe, a když ještě nebylo nebe, tak spojoval duši rodiny s něčím, čemu se říkalo Ananké a co snad můžeme chápat jako světovou duši, trochu řád, trochu osud, trochu nutnost. Šaktí a Matka nezbytnosti. Ananké upravovala pohyby světů, podobně jako mysl umožňuje koordinaci orgánů v těle.

Představování nevěsty podzemním bohům

Důležité je, že o své mrtvé mohli pečovat jen člen rodiny. Když se cizinec dotkl nohou areálu, který patřil mrtvému, znamenalo to neštěstí. Něco podobného se dělo ještě nedávno, když neznalý vesničan stoupl na hrob Jana Nepomuckého ve svatovítské katedrále. Každý bůh chránil jen svou rodinu. Vyhasnutí krbu znamenalo okamžik bez ochrany. Zánik rodiny, ve které se nenarodil nebo nebyl adoptován syn, způsobilo úpadek celé posloupnosti mrtvých. Tato posloupnost mrtvých a nikoliv cit je základem antické rodiny. Viditelným centrem rodiny byl krb a oheň v něm planoucí byl mocí a prosbou za jedno tělo rodiny, jež se skládá z živých a mrtvých. Kdysi mezi trampy na Brdech jsem se seznámil s pravidlem, že kdo hodil do ohně vajgl, tak ho musel vytáhnout rukou. V krbu hořelo dřevo jen určitých stromů a svatý kout nesměl být zneuctěn odpadem. Když přemýšlím, jaký význam má krb v chalupách Pražáků (mluví o něm tak tajemně!), tak váhám mezi dobrou Anglií, melancholickou hrou na venkov a mnohem podivnějšími motivy, které by snad pochopil Aeneas prchající ze zničené Troje a vezoucí přes moře do Latie oheň z krbu předků.

Sňatek se odehrával u dvou krbů. Nevěsta byla nejprve ukázána domácímu krbu a svým podzemním bohům a pak propuštěna z jejich opatrování. Pak teprve byla představena lárům v ohništi manžela. Mezitím byla bez ochrany, což se řešilo pomocí družiček. To jsou zmenšené kopie nevěsty určené ke zmatení démonů. Hloupý démon si pochopitelně vybere dostupnější cíl, stejně jako vlk se vrhne na jehňátko, ne na berana. V případě družičky však démon narazí, protože ty jsou stále ještě chráněny svými domácími bohy. Démonicky oťřesené družičce je nabídnut dort, takže si nakonec ještě zkaží žaludek.

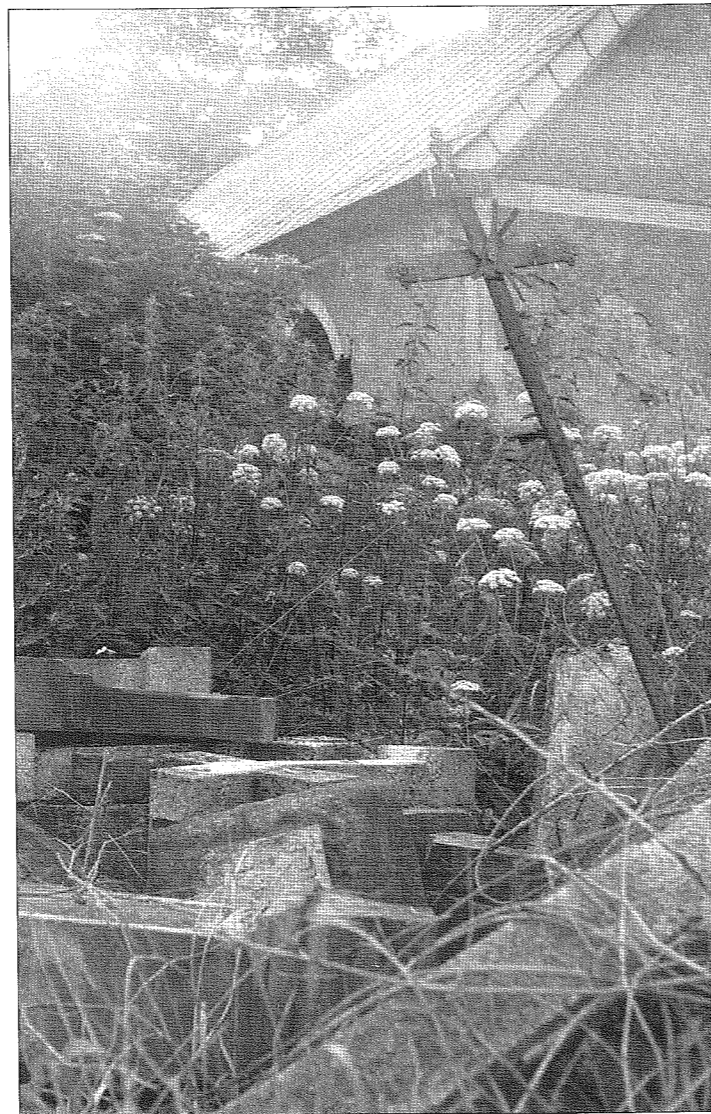
Nevěsta i host byli představováni ohništi. Odtud ta stará, dodnes používaná formule: pod ochranou domácího krbu. Slova zaznamenávají to, co paměť již ztratila. Navštívím-li chalupu kamarádů, ukáží mi krb s nevědomým posunkem vzájemného představování. V jakých světech to nevědomky žijeme?

Čím se dnes živí Klement Gottwald?

Antické město bylo širší rodinou. Krb šlo nahradit ohněm v chrámu a předky nějakým héroem. Pausaniás ve svém řeckém cestopisu celkem věrně popisuje moderní turistiku. Nejprve do chrámu, pak k hrobu hrdiny, poslechnout místní historky a pobavit se o válkách. Franze Kafku by popsal jako pražského héra. Genius loci se rozšířil z jednoho místa v jednom domu na celé město, ale v pozadí opět stojí zástup mrtvých. Když na ně člověk pamatuje a obětuje jim víno či úctu, jsou v klidu. Když se na ně zapomíná, jsou nejprve nervózní a pak vzteklí. Procházejí městem a šíří blbou náladu. Zneužívá mrtvola Franze Kafky vztekle okopává státní ústav památkové péče. Jiří Poděbradský močí na smlouvu o pronájmu Staroměstského náměstí nějakému kavárníkovi. Jan Želivský se vkrádá do hlav grafitových writerů. Mrtví jsou zmatení, cválají rychle všemi směry, zažili jsme to všichni.

Zajímalo by mne, co dnes dělá Klement Gottwald. Jeho poslední stopu jsem zachytil na tramvajovém ostrůvku, kdy urna s jeho popelem byla v igelitové tašce předána mým kolegou jeskyňářem neznámému členovi Komunistické strany, aby posléze zmizela beze stopy. Zvláště v materialistickém prostředí jsou hladoví duchové velmi trvanliví. Myslím, že již z tohoto

Jakub Effenberger: Loď duchů

Jakub Effenberger: Rodinka

kontextu je patrné, co genius loci původně znamenal. Jistě žádné sladkobolné snění turistického prospektu nebo odůvodnění nějakého nemožného architektonického projektu.

Když jsem ještě chodil na Středoevropskou univerzitu, kde je dnes hotel Olšanka, krátil jsem si cestu přes Olšanské hřbitovy, pozoroval jsem kresby satanistů na starých hrobkách i ženu na děravém koberci s mnoha kočkami, která si obsadila jeden výstavný hrob. Byl sychravý podzimní den, polotma, jemně mžilo. Prahu přecházela studená fronta, vítr cloumal haluzemi. Do té doby jsem měl Olšany docela rád. Pak víchř přede mnou shodil uschlou větev starého kaštanu. Nic dramatického. I kdyby mi spadla na hlavu, tak bych se oťrásl a šel po svých seminářích. Kdepak studená fronta a meteorologie, to si hráli mrtví hladovci! To je evidentní. Na Olšanech se nebojím, ale chodím tam od té doby nerad.

Homér rozumí Vyšehradu

Velká francouzská revoluce rozbila příběh Bible a nahradila jej příběhem národa. Národ zakotvila v jednom určitém místě a postavila jej na kostech mrtvých básníků a spisovatelů v Chrámu všech bohů neboli Panteonu. Na francouzský nacionalismus s určitým zpožděním reagovali Němci a postavili si u Řezna Valhalu v podobě antického chrámu s kostmi svých velikánů. Velikáni téměř nikdy nejsou politici, ale skoro vždycky patří do družiny Apollonovy. Na německý nacionalismus reagovali s dalším zpožděním Češi a vymysleli si vyšehradský Slavín. Zaplnili jej kostmi Boženy Němcové a Aloise Jirásky. Ani Máchova mrtvola nesměla zůstat s cizími bohy v Sudetech, a tak byla převezena do Prahy a rituálně uložena do posvátné půdy národního genia loci. Oheň domácího krbu se změnil v lucerničky předků. Homér by to nejspíš chápal.

Pochybují, že je možné být doma tam, kde nemáme své mrtvé.

Opětná kolonizace Sudet se odehrává na pozadí strkanice mezi německými a českými mrtvými. Mohl bych vyprávět, jak živí válčili s mrtvými, a dohadovat se, jak probíhaly střety mrtvých s mrtvými. Jistě jste sami slyšeli o strážích mrtvých na kraji vsí a víte, jak jim dodat odvalu a sílu. Tyto věci nejsou zapomenuty, ale situace je dnes klidnější. Teprve v těchto letech, zhruba ve třetí generaci poválečných usidlenců a po změnách demografických poměrů na hřbitovech, začínají Sudety přijímat své obyvatele. A rovněž obyvatele, dosud nezvyklí na laskavost sudetského genia loci, se pod nečekaným teplem země opatrně otevírají.

(Psáno pro Analogon, duben 2005)

Martin Stejskal

Výsostná místa – genius loci

(Zkrácená verze textu Genius loci z roku 1992)

Každý asi učinil v životě zkušenost, že některá místa na něho kromybyčejně zapůsobila. Hned nato se zpravidla táže, co tento stav vyvolalo. Někdy tato prostředí vytvořil člověk za určitým cílem, ale jindy se tak stane i na místech lidmi zcela nedotčených. Stav, který na podobných lokalitách zažíváme, popisujeme občas jako vytržení, někdy jako mrazení, zkrátka jako komplex psychických i somatických příznaků, a to odstupňovaně podle přirozenosti či „náture“ dotyčného. Najdou se i tací, kteří mluví přímo o mystickém zážitku, anebo o reálně pocíťovaných telurických vibracích. Takovým vzácným prostředím říkáme z nedostatku přesnějšího pojmenování různě: jsou to „silná“ místa, křížení telurických zón, kondenzátory jemných fluid, emanace psychoenergií anebo místa, na nichž rozmlouváme s božstvy.

Dnes už nepřehlédně rozrostlá literatura pojednávající o posvátném umění sakrálních staveb předkládá celé řady příkladů o důmyslu dávných stavitelů, jimi používaných proporcích a tvarech, jejichž permutacemi tento kýžený stav dokázali v lidech podněcovat i zesilovat. Takové stavby byly budovány zpravidla na místech už předem „kanonicky“ vyčleněných, tj. tam, kde sama příroda nabízela určitý archetyp *conjunctia oppositorum*, například ve spojení kopce či hory s jeskyní či podzemním pramenem.

Když jsem kdysi rozvíjel svůj koncept „Magické krajiny“, pojmenoval jsem si pro sebe takové lokality „výsostná místa“, aniž bych jejich smysl zužoval na čistě náboženský, jakkoliv inspirace vycházela logicky přímo z Bible, kde se v mnoha pasážích shledáváme s „výsostmi“.

V Bibli se termín „výsost“ objevuje v několika významu, z nichž ten nejobvyklejší je název posvátného místa, které sloužilo religióznímu obřadu, popřípadě je to přímo název svatyně. Jak je zřejmé už z etymologie slova samotného, jednalo se povětšinou o vyvýšená místa. To je v podstatě i význam původního hebrejského slova *bámá*, užívaného i ve smyslu hora. (Viz Mojžíš na Sinaji či významnost biblických hor Oreb či Tabor.) Podle vykopávek byla Palestina plná výsostí. Výsosti však mohly být i uprostřed měst, anebo dokonce i v údolí. Tam zřejmě působily a místo předurčovaly ony další subtilní charakteristiky. Ostatně kult výsostí přejali Hebrejci od okolních domorodých obyvatel, kde se vytrvale udržoval už od nepaměti. Avšak v Bibli se s pojmem výsosti setkáváme jen tam, kde byla vědomě lidmi zřízena jako místo kultu, obřadu a oběti. Tak například Gázerská výsost, objevená v letech 1902 až 1908, se rozprostírala nad sítí jeskyní ve skalní plošině velké přibližně 670 m² s třiaosmdesáti různě velkými prohlubněmi na odtok krve a úlitby božstvu. Při zakládání výsosti byl nejprve urovnán terén a na něm oltář buď postaven, anebo přímo vytesán ze skály na místě, jako například v moabské Petře. K oltáři někdy vedla dlážděná silnice, určená procesí lidu a kněží. Poblíž oltáře byl vztyčen dřevěný sloup nebo několik sloupů z neotesaných kamenů vysokých kolem dvou metrů.) V zájmu pravdy budíž řečeno, že tak velká frekvence pojmů výsosti v Bibli byla zapříčiněna spíše „modlářstvím“ lidu, v průběhu dob neustále znovu potíraném proroky

1) Adolf Novotný: *Biblický slovník*, Kalich, Praha 1956.

(a proto zmiňovaném). V Žalmech se dokonce výsosti prolašují za příčinu, proč se Bůh odvrátil od Izraele.

V tomto smyslu se tedy s výsostmi můžeme setkat také na místech všech ostatních velkých civilizací minulosti (Asyřané, Egypťané, Aztékové, Inkové, Keltové, na Velikonočním ostrově atd.).

„Výsostná místa“ říkám však i lokalitám, kde zásah člověka není zřejmý. Občas jsou obestřena různými pověstmi pověrečného charakteru. A jak jinak – tyto pověsti mohou mít v mnoha případech i své racionální jádro. Zvláště významné jsou v tomto smyslu pověsti o ukrytých pokladech a jejich fantastických strážcích. Příznačná může být i místní topologie, soustředující lokality se vztažem k „čertům“, přímo sousedící s místy pojmenovanými po koni či kobyle. Mezi nimi se obvykle dá nalézt i pramen tzv. „Dobré vody“, jak jsem se v nejednom případě přesvědčil. Dalším důležitým hlediskem pro zhodnocení takové lokality jakožto „výsostné“ je i její „krása“, at máme na mysli jednotlivé přírodniny, které ji utvářejí (stromy, skály, mýtina, pramen atp.), či jejich skladbu, vzájemný poměr či superpozici, ale i cosi jako „abstrakci celku“ ve spojitosti s kosmickým rytmem oblohy, v závislosti na denním čase anebo na meteorologických podmínkách.

Na podobných místech nezdědka dochází k silně prožívaným eidetickým jevům, kdy pojednou v našich očích ožívají pařezy a skály, často se antropomorfizují do podob skřítů a démonů, v temných zákoutích z nás nespouštějí oči tušení místní elementární a ševlivý vánek bez příčiny se zdvihající v korunách – nebo naopak ustrnulé ticho do té chvíle švitořivého lesa – nám připomene řadu zakletých mytologických bytostí.

Jsou výsostná místa známá všem a jsou i taková, o nichž víme jen my sami. K těm prvním patří třeba vrchol hory Říp. Takhle notoricky „profláklých“ míst zase až tak moc není. Je to přímo emblém Čech, asi jako pivo nebo Švejk. Tenhle „prs“ se zdvihá z polabské roviny jako poslední opozdilec stáda vrchů Českého středohoří, které si to namířilo do severních Sudet. Už ta solitérní poloha asi předurčila jeho „výsostnost“. Je tu však jeden pozoruhodný fakt: pokud si někdo s sebou na jeho vrchol nezapomene vzít kompas, tak poblíž rotundy se střelka úplně zblázní a kmitá všemi směry, místo aby spořádaně a jak se patří mířila na sever, za ostatními vrchy na obzoru, což by mohl potvrdit kdekdo, přinejmenším od praotce Čecha (měl-li sebou kompas), až do naší doby. Takže nutno přičíst Řípu jakousi geologickou anomálii, kterou snad někdo může vnímat po těle i bez toho kompasu.

Avšak hora Říp tu je důležitou záminkou ještě z jiného důvodu: konají se na ní totiž každoroční procesí. On asi ten hromadný egregor, který se přitom vytváří, je taky velmi důležitá složka vnímání výsostného místa – ale shledávám tu rozpor. Výsostné místo k nám může nejintimněji promlouvat, jsme-li sami anebo v úzké společnosti podobně naladěného druhu. Příkladám zápis přítele, s nímž jsem kdysi navštívil jedno takové dosti opuštěné místo na hřebenu předvoje Jizerských hor:

...Po téměř dvou hodinách stoupání, nejprve starou nepoužívanou asfaltkou a později lesním průsekem, jsme se octli nad hranicí

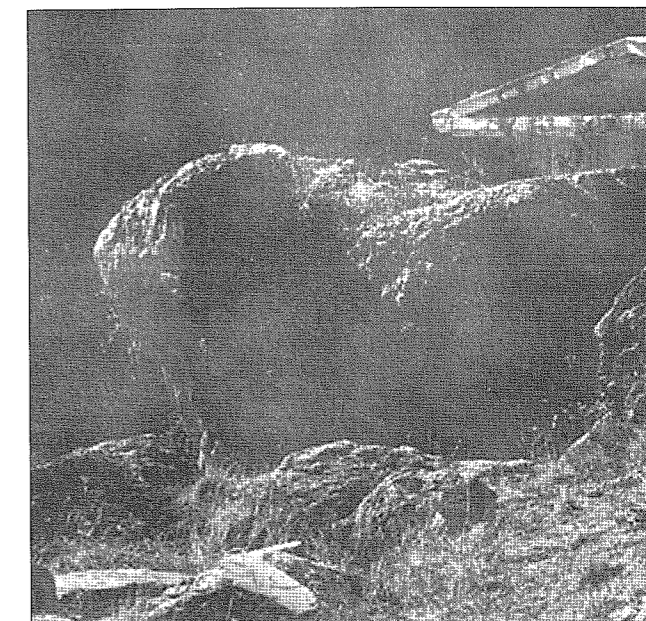
Výsostná místa podle představ Biblické dějepřavy a grimoáru: Mojžíš na Sinaji a ammonitský Moloch

lesa, kde se z trav a malin tu a tam vynořovaly černé východy skal. Zanedlouho jsme dosáhli nepřilíš rozsáhlé vrcholové planiny. Zde obroušené skály vytvořily jakýsi amfiteátr, nebo snad lůžko pro obra. Uprostřed byly dlouhé trsy trav mírně, ale opravdu jen mírně skloněny směrem ke středu, jako by tu vládli nějaký přírodní geometr. Sem tam povlával drobný kmínek planého jeřábu. Jsme tu beznadějně sami, sem nikdo nechodí, a proč taky, nevedou sem cesty a houby tu nerostou. Slunce zapadalo a citelně se ochladilo. Skály okolo nás byly tvořeny kompaktní horninou, uprostřed rozdělenou jakýmsi

šupinatým pruhem odlučujícího se nerostu. Tahle žila se táhla po celém hřebenu kopce, kam až jsme mohli dohlédnout. (...) Nejprve to byl jen těžko definovatelný pocit: ne snad strach, spíš „vcítění“, provázené mírným chvěním. Všiml jsem si, že „čára“ žily se mírně prohнула. Seděl jsem opřen o jednu stranu skály a teď jsem v zádech zcela zřetelně pocíťil zachvění. Jako by se tu probouzelo něco prastarého, cosi z jiného času, ale přece důvěrného...

Snad jen poznámku, že i já, který jsem v tom okamžiku stál na druhé straně kopce pod vrcholem a sledoval východy skály, jež tu tvořila něco na způsob vlničího se, částečně skrytého kamenného ocasu s touž šupinatou žílou, jsem na okamžik měl silný dojem, že se „ocas“ zavlnil. Byl to jen mžik – a slunce zašlo. A ještě něco: na chvíli bylo velmi podivně ticho. Domníval jsem se, že to asi způsobila hra posledních paprsků a stínu, až teprve později mi přítel svěřil svůj zážitek. Zkrátka, byli jsme na Dračím vrchu, a tak se snad není co divit.

Během dlouhých obhlídek souvisejících s konceptem knihy *Labyrintem tajemna*) jsem v průběhu 70. a 80. let minulého století pro sebe

Nejuctivanější místo delfské svatyně: skála s posvátnou puklinou, před níž Apollón zabil hada Pythona

objevil desítky „výsostných míst“. Je pravda, že většina z nich leží spíše na návrších než v rovinách nebo údolích. Ale je to s nimi nakonec podobné jako s horami: některá jsou mladicky rozervaná s romanticky vysokými amplitudami (podobně jako třeba Alpy), ale často více působí nenápadná zklidněná místa, kde se pod aktuálním povrchem může dosud napojit na prastarou lokální paměť (tak se chovají například některé středoevropské „vršky“ s čupřinami starých dubů).

Vedle výsostných míst, kde genia loci lze dosud silně pocíťit, však existují i „místa vyhaslá“. Jako jeden z mnoha příkladů uvádím louku Markrabinu v městě Chropyni, kde se měl podle tradice narodit hanácký vládce krajiny a její strážný duch Ječmínek.

Jak jsem si všiml, mnoho výsostných míst je opředeno démonologickými pověstmi, které mimo svou narativní složku vždy nějak odkazují k přesnému okamžiku. Podařilo se mi za ta léta dostat se na mnoho z těchto míst v časech, o nichž se pověsti zmiňují, a prožít tam napjaté chvíle očekávání. I když se ve velké většině případů nic mimořádného neudálo, stálo to za to! At už to byl Velký pátek v čase ranní mše strávený ve strání kopce naproti kostelíku v červené Třešně, kam umísťuje K. J. Erben děj své balady *Poklad* (mimočodem převzatý z místní starší pověsti, jejíž topologii jsme se snažili

2) Martin Stejskal, Albert Marenčin (slovenská část): *Labyrintem tajemna*, Paseka, Praha 1991.

znovu objevit), především Prvního máje, neboli Valpuržina noc strávená na temeni z jedné strany dosud zasněžené Petrovy skály v Jeseníkách, kam se dokonce i podle dobových soudních zápisů slétávaly místní čarodějnice, nebo tatáž noc prožítá na ztracené a mnou znovuobjevené „křižovatce čarodějnic“ v kopcích nad Koprivnicí a mnoha a mnoha jiných.

Představte si mé překvapení, když jsem před několika lety obcházel dokonale výsočné místo na návrší v Byšičkách (kde jen zdaleka viditelný kostel připomíná zmizelou ves a odkud se inspiroval K. J. Erben pro svou baladu *Svatební košile*) – a rázem se „propadl“ časem do minulosti, když jsem za tímto kostelem (jakoby „za kulisou“) náhodou objevil tutéž lesní chatu, kam jsem v raném dětství jezdil s otcem na lov a přespával v ní provázen hrůznými sny – aniž bych měl tehdy tušení, kde se chata vlastně nachází.

Nevím, proč to uvádím, ale myslím, že to sem patří.

Pépé-zuc z Béziers

Zažil to už mnohokrát každý z nás. Ocitneme-li se přiměřeně vnitřně v labyrintu neznámého místa, ať už zaujati jeho všedním shonem nebo uhranuti ospalým tichem, často nás zasahuje až jakási nadosobní fascinace. Nejde jen o onen příslušný kolorit s oblibou líčený cestovateli nebo úměrně konstruovaný romanopisci. Tyto zvláštní dojmy důvěrně nazíraného řádu a někdy i podivuhodný sled příznačných náhod nám naznačují, že se opět jednou antinomie subjektu a objektu rozpouštějí v „tisíci zářivých odlescích“ a lidská bytost žije a může jednat plně ve smyslu své touhy.

Představme si vzpřímeného člověka v krajině pod oblohou plnou hvězd. Odedávna v sobě nese svůj „čep“, osu světa, a také metafyzickou mocnost, svého génia. S tím, jak zalidňuje nová území a vytýčuje svá teritoria, se tyto individuální numeny skládají na sebe, umocňují se a začínají ulpívat na jím poznamenaných místech. Neboť generacemi poznamenaná území se stala kondenzátory tužeb a lidského směřování. Jsou nasyčena nespočítanými egrogory vášní, ritu a mýtů a vstřícný pozorovatel se ještě dnes může napojit na jejich diskrétní frekvenci.

Od doby, kdy začíná vztýčovat prvé menhiry, stává se člověk i zajatcem času. Tyto varovné Saturnovy prsty jsou ale i pokusem, jak smířit dvě protikladné mocnosti, nebesa a zemi, a to právě v privilegovaném místě. „Střed světa“, který si člověk nejprve nosil vřde s sebou, našel posléze svůj protějšek právě v jistých výsočných místech, omfalech, která, jak lze občas postřehnout, se spolu spojují v systém imaginárních pavučin promítaných na povrch Země. Z jejich středu vyzařují spojující radiály orientované vesměs v zodiakálním smyslu. Lidská sídla, světské i religiozní stavby, budou napříště zakládána s přísným vědomím vztahů spojujících je s kosmickým děním, ve smyslu Hermovy devízy, že vše to, co existuje nahoře, má svůj odpovídající obraz i dole.

(...)
Často si představuji, jak tato pro celé generace „nevědomá“ vůle ovlivňovala nejen kroky, ale i osudy takto orientovaných lidí. Ptám se, jakým magickým repertoárem na nás působí jistá místa i po nespočetných erozích vln času, zatímco jiná, byť na první pohled se neměně vhodnými předpoklady, se naší emocionalitě nedotknou. Když jsem koncem sedmdesátých let paběrkoval pověsti pro svoji knihu o našich tajemných místech, napsal mi kolega ze Žluticka melancholický a v tomto smyslu příznačný dopis s hořkým dovětkem: „...s odsunem původního obyvatelstva po Druhé světové válce zanikají také zdejší pověsti a do Sudet přichází nová populace ze všech krajů republiky. Zůstala jen strašidla, kterým nerozumíme,

a cosi mezi oblohou a touto zemědělskou oblastí...“)

Opravdu, někdy to jsou už jen strašidla vyplňující prázdnotu duše i ducha krajiny. Ostatně, jak už bylo kdysi řečeno, ten si „vane, kam chce...“ V minulosti však bývala lokální tvořivá moc často personifikována a v této roli plnila funkci ochranného božstva. Dosud se s ní leckde můžeme setkat v podobě soch, nebo v heraldických symbolech. Bývá opředená explikativními a polidšťujícími legendami, povyšujícími ji většinou na bájného zakladatele, symbol určitých výsad anebo na přírodního ducha, ztělesňujícího živlové charakteristiky okolí. U nás je zčásti obsažena v komplexních symbolech, jakými jsou kněžna Libuše, hrdina Brunčvík, uhlíř Trut, a v mnoha jiných. Jiným způsobem ji odráží i krkonošský Rýbrcoul, loketský Hans Heiling, Ušatý Radouš z hradu Radyně anebo brdský Fabian. Stejně dobře ji však zastupovala i bájná zvířata. Ostatně, už ve starém Římě byla zpodobována nejprve jako had, později jako okřídlený muž nebo okřídlené dítě.

Vzpomínám si na jihofrancouzské město Béziers, v němž jsem od prvních chvil zažíval intenzivní pocit vnitřního spříznění s touto baštou dávných kacířů. Dlouho jsem bloudil pletencem úzkých ulic

ček i rušnými tržnicemi a hledal odpověď na své opojení v omylech zdech starých kostelů a v jakoby vybělených kostech rozložené katedrály. Nakonec, vlastně už téměř při odjezdu, jsem náhodou (?) narazil na podivnou otlučenou sochu, ukrývající se na tom nejnepravděpodobnějším místě. To musel být on! Tehdy mi rázem ztělesnila magický charakter města, byl jsem propuštěn z kouzelného kruhu a od té chvíle jako kdybych prohlédl. Díky jedné z těch náhod, které se čas od času přihodí, jsem tam koupil pro mne neobyčejně významnou knihu (aniž jsem o její existenci měl předem tušení), z níž jsem se později kromě jiného dozvěděl, že spatřená socha nazývaná Pépé-zuc je opravdu oním paládiem města a bývá považována za ztělesnění jeho ducha.

Některá místa otvírají své tajné šuplíky ihned, jiná si dávají na čas. Ještě jinde v sobě prostředí ukrývá hned několik pocitových matrošek. Případá mi jako nošení příslovečného otopu, když připomenu, že civilní poesie Libně či Žižkova je nutně jiná než esprit Vinohrad nebo ztichlá melancholie Nového Světa. Nadto už i moderní fyzika ví, že žádný poznávací akt není oddělitelný od subjektu pozorovatele. A tak každý z nás často bezděky vnáší do přeludné hry své afinity a averze, jinak řečeno míru interpretační lásky, a tímto zorným úhlem si přisvojuje enigma míst.

Genius loci je tak vyjádřením esenciální totožnosti a intersubjektivního souznění člověka s kosmickým děním zde a nyní. Autor výše zmíněné knihy, sám obyvatel Béziers, jehož se mi tehdy nepoštěstilo navštívit, surrealista, architekt a hermetický filosof Guy-René Doumayrou,⁴⁾ vymezil tento poetický časoprostor prostřednictvím mýtů, lokálních slavností, odrazem astronomických dějů v místních památkách a mnohým jiným. V závěru své knihy uvádí: „Všechno nás přivádí k domněnce, že svět, člověk i kámen tvoří systémy odstupňované složitostí zapadající jeden do druhého, ale uzly vibrací, nedílně spojené a pohyblivé v energetickém kontinuu, nad jehož rozsahem – mimo závrat – zůstává rozum stát. Duch míst je hudbou těchto nevyslovitelných baletů.“

3) V původních německých pověstech tohoto kraje se často vypráví o trpaslících (které lze chápat jako ztělesnění duchů země) vypuzených ze svých sídel hlučnou a necitlivou činností lidí, což, jak jsem si všiml, se nikde jinde nedělo. Jako kdyby tyto báje už kdysi předjímaly smutný osud podkrušnohorské krajiny. (Viz např. heslo Františkovy Lázně in: M. Stejskal: *Labyrintem tajemna, Paseka, Praha 1991*, str. 131.)

4) Guy-René Doumayrou: *Evocations de l'esprit des lieux*, Centre International de Documentation Occitane, Béziers.

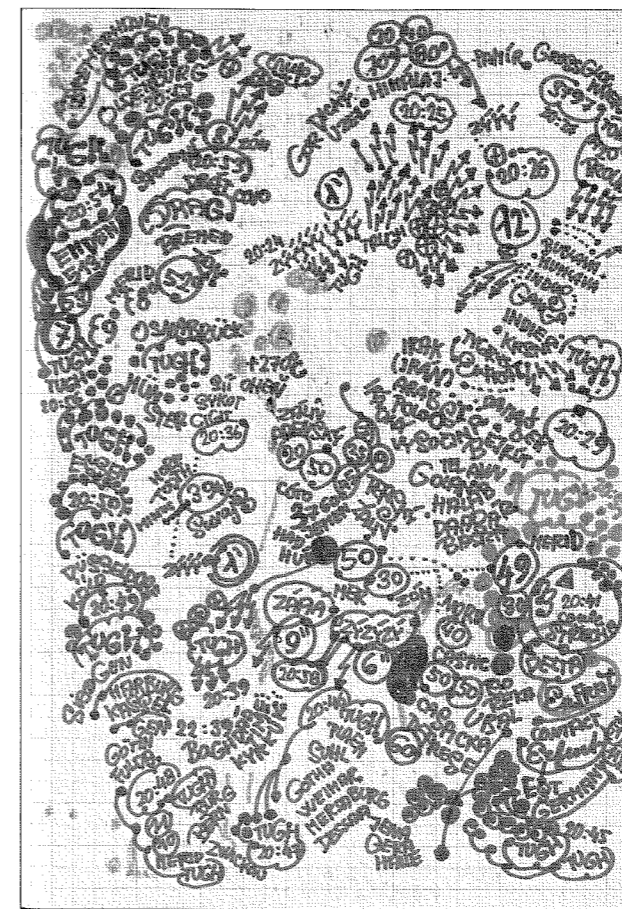
František Novák

O biologické podstatě pozemského Času

Kapitola 2: Řeka to řekne

V srpnovém čísle Lomnických novin byl uveřejněn článek, v němž Aleš Jaluška, farář čs. církve husitské, obeznámil veřejnost s několika nápisy, které objevili v roce 2000 čeští egyptologové v hrobce staroegyptského soudce a kněze Intiho. Z nápisů, které byly vyhotoveny před 4300 lety, mě nejvíce zaujal „Vše srovná čas, kterému máme já i ty pomoci. K tomu nám pro radost voní lotosový květ.“

1. srpna vyšel v Pojizerských listech článek „Východisko Slavníkovské kultury“, v němž jsem uvedl, že v povodí Olešky existovala v českém pohanském dávnověku původní nezávislá česká kultura, která tu vznikla a vyvinula se ve zkráceném čase na stejné ekologické podstatě, na jaké vznikla a vyvinula se předtím v předstihu a v delším čase starověká egyptská kultura. Poněvadž jsem se zabýval vědou, která sloužila pouze Času a žádným lidským chlebozárcům, mohu nyní svým současníkům říci, že lidé, kteří nejvíce pomáhali Času a dali největší kulturní satisfakci Intiho slovům, žili v 9. století v českém sídle zvaném MLADÁ PAKA. Dnešní Nová Paka se totiž původně nazývala Mladá Paka. Informace o tom se pronesla z českého pohanského dávnověku až do druhé poloviny 14. století, takže je ještě doložena i v nejstarších písemnostech pojednávajících o Nové Pace.

Jaromír F. Tylpt

Průtrž

„Dejte si tam svoje řeky!“ vyzval v roce 1930 James Joyce všechny překladatele svého nepřeložitelného díla *Finnegans Wake*, které tehdy ještě neslo pracovní název *Work in progress*. „Work in progress“ není psáno ani anglicky ani francouzsky ani česky ani irsky. Anna Livia nemluví žádnou z těchto řečí, mluví řečí řek. Myslím, že je třeba překladateli býti básníkem, rozumět řečem a rozumět řečám.“ Adolf Hoffmeister, když tehdy autora navštívil s prosbou o svolení k překladu části díla do češtiny (vyšlo pod názvem *Anna Livia Plurabella* v roce 1932), se zvláštním pocitem poslouchal, jak Joyce vzápětí po povzbuzení „Společám na vás. U vás v zemi je hodně řečí!“ vyslovuje několik českých jmen: „Vltava, Váh, Úslava, Nežárka... Lze je rozčíslnout v živá slova, která byla na počátku, kdy bůh byl slovo. Stvořte si řeč pro svou zemi podle obrazu mého.“

Nedivil bych se, kdyby mezi těmi jmenovanými řekami byla Ořeška. Možná si ji Hoffmeister zapomněl zaznamenat. Bylo vícekrát řečeno – pro české prostředí to doložil například Daniel Samek –, že *Finnegans Wake* ve svých slovních spletech čerpajících bezmála ze čtyřiceti jazyků, jako by skrývalo šifru všech životů, takže tam člověk může s údivem objevit jméno místa, kde se narodil, nebo ulice, kde chodil do školy. Joyce se při mnohaleté práci na svém textu posiloval Blakeovým výrokem, že bude-li blázen důsledný ve svém bláznovství, dosáhne nakonec moudrosti. Jména řek si vyhledával v mýtech, encyklopediích i v Petrarkových sonetech, a podobnou posedlost vyžadoval také po svých překladatelích.

Mám podezření, že ve skutečnosti možná na českém překladu *Finnegans Wake* dlouhodobě a nevědomky pracují „ze řetězu utržení“ meteorologové, jako je Zdeněk Košek z Ústí nad Labem (jeho obrazce a texty představila v roce 2001 monografie *Jak se dělá počasí*), nebo kartografové, jako František Novák z Lomnice nad Popelkou. Stačí nahlédnout do názvů jednotlivých kapitol a podkapitol Novákovy textu *O biologické podstatě pozemského Času* – „Řeka to řekne“, „Zpovědníkem